

«ТІЛО» ТА «ОДЯГ» В УКРАЇНСЬКІЙ ОБРЯДОВІЙ ТРАДИЦІЇ

Маєрчик Марія. Ритуал і тіло: Структурно-семантичний аналіз обрядів українського родинного циклу / Марія Маєрчик. – К.: Критика, 2011. – 325 с.

Нещодавно довелось ознайомитися з цікавою книгою про українські обряди родинного циклу. В ній відома дослідниця Марія Маєрчик розглядає обряди з позиції семіотики тілесності в ритуалі. Автор розвиває тему, актуальність якої зростає, оскільки ритми та вектори сучасного буття змушують відмовлятися від способу життя, специфіки сімейних відносин, звичаїв, обрядів, які були звичними ще для багатьох батьків мого покоління.

Книга викликає інтерес насамперед завдяки методу, яким оперує дослідниця. Варто відзначити, що структурно-семантичний аналіз, який вже давно використовується у західній антропологічній науці, для більшої частини закарпатських етнографів залишається екзотичним підходом. У цьому контексті рецензована праця засвідчує, що нашу традиційно емпірично-польову етнографію можна поєднати із антропоцентричними інтерпретаціями, які характерні для представників культурно-антропологічних студій. Монографія викликає інтерес і тому, що у своїх польових експедиціях дослідниця багато часу провела на Закарпатті, звідки, власне, вона й походить (серед членів родини – відомий Вікентій Шандор). У тексті книжки вміщено 85 світлин (багато унікальних), які доповнюють та ілюструють роздуми і висновки науковця.

Книга складається із трьох розділів та додатків. **Перший розділ** присвячений розгляду історіографії, методології, теорії. У ньому М. Маєрчик подає системний виклад розвитку вітчизняних і зарубіжних дослідницьких поглядів та підходів стосовно вивчення обрядів і ритуалів родинного циклу. Автор наголошує на тому, що аналіз тіла і тілесності випали на півстоліття з українського етнографічного дискурсу, і що тільки з кінця 1980-х рр. починають з'являтися спроби студій обрядових паралелей. Являючись прихильником теорії обрядів переходу Арнольда ван Генепа, Марія Маєрчик, разом з тим, не повторює метра з його трифазовою моделлю, а пропонує свій варіант, який краще відповідає меті вивчення структури українських обрядів. Авторський варіант полягає в тому, що не окремий етап ритуалу, а весь ритуал розглядається як здійснення переходу через перемикання фази елімінації на фазу інтеграції.

В окремому підрозділі першого розділу міститься аналіз гендерного розподілу функцій та ролей у ритуалі. Зокрема, в українській традиції можна спостерігати чіткий поділ на рівні фольклорних жанрів. Таким чином,

чоловіки є носіями казкової, наративної культури, тимчасом як обрядові пісні різних видів належали жінкам. Цей розподіл, на думку автора, пояснює сучасну особливість чоловічих та жіночих розмов, коли в жіночих провідними темами є пологи, хвороби, знаки, чудеса, смерть, а чоловіки більш схильні до анекдотів, байок, переказів про події та знаменитостей. Тут можна зауважити авторці, що така специфіка характерна для всіх без винятку етнічних спільнот, які населяють нашу планету.

Наступні **два розділи** є безпосереднім застосуванням авторської методики дослідження до аналізу багатого польового етнографічного матеріалу (авторського та попередників). Емпіричним матеріалом охоплюються фактично всі області сучасної України, хоча іноді дослідниця робить певні узагальнення й наводить паралелі і в значно ширшому географічному контексті. Другий розділ монографії «Конструювання тіла в обрядах родинного циклу» присвячено таким малодослідженим у нас категоріям як «тіло» і «тілесність». До речі, серед дослідників, які цікавилися категорією тіла, Марія Маєрчик згадує і нашого земляка – Ф. Потушняка, в якого є невелика розвідка «Нагота при ворожінню». У третьому розділі «Одяг як знак (у звичаях і обрядах)» аналізується роль одягу в ритуалах. Автор підводить до висновку, що одяг творить не тільки символічне, але й соціальне тіло його носія, оскільки конструє ролі та поведінку і накладає статево-вікові обмеження на людей. Іншими словами, у традиційній українській культурі не лише люди носять одяг, але й одяг, у свою чергу, «моделює» людей.

У згаданих розділах автор розтлумачує кулінарні, одягові та інші культурні коди, що наповнюють ритуали символічним змістом, який засвідчує парадокс, що наскрізною ниткою проходить через усю книгу дослідниці – символ дії вартує навіть більше, ніж сама дія. Етнологиня показує, як через символічне обігрування в ритуалі тілесних тем (нерухомість, невидимість, недієздатність, глухота, сліпота та багато інших) здійснювався перехід особи до нового соціального статусу. Перед поглядом уважного читача постає не реконструкція стилізованих ритуалів, а відбувається фактично відновлення втрачених смислів, які були апріорними для наших ще й не надто віддалених у часі предків. Пошуки та аналіз паралелей в обрядах та головних персонажах народження, одруження і поховання засвідчують, що вони не просто елементи різних не пов'язаних між собою

ритуалів, а показують струнку, логічну, взаємопов'язану на всіх рівнях та етапах частину системи світобачення та життя українців.

У розлозі доданку автор підтверджує згадану вище тезу про гендерний розподіл в обрядовій культурі на основі ширших і глибших узагальнень. Використовуючи археологічний та літописний матеріал, вона розширила хронологічні межі дослідження до часів палеолітичного мистецтва. Дослідниця доводить безпідставність теорії матриархату з тезою про виняткову роль жінки в період кам'яного віку. Додаток, за свідченням автора, є спробою перейти від синхронії до діахронії у дослідженні.

Загалом рецензоване дослідження не позбавлене певних недоліків; зокрема, мені бракувало матеріалів, присвячених дитячій

тілесності та одягу. Певні питання викликає також матеріал, вміщений у додатках. Водночас це дослідження показує перевагу антропоцентричної методології у спробах реконструкції світогляду наших предків, і приземлений матеріалістичний підхід, характерний для багатьох вітчизняних досліджень народної традиційної культури, не може з нею конкурувати. Можемо сказати, що книга буде цікавою не тільки спеціалістам, адже її написано простою доступною мовою. Хоча за позірною простотою викладу матеріалу непідготовлений читач може одразу й не порозуміти бачення автора, але ця проблема легко вирішується більш уважним прочитанням монографії.

Леньо П. Ю. (Ужгород)